REPERE
PE DRUMUL GÂNDIRII

Martin Heidegger (1889–1976) este unul dintre cei mai importanți filozofi ai secolului XX, cu o influență considerabilă asupra întregii culturi europene, dar și în mediile intelectuale asiatice. După ce în tinerețe a făcut studii de teologie (1909–1911), pregătindu-se să devină teolog catolic, întâlnirea cu fenomenologia întemeiată de Edmund Husserl și cu acesta personal îl va îndrepta către studiul filozofiei (1911–1913) și, totodată, către despărțirea de catolicism. Își începe activitatea didactică în anul 1915, la Universitatea din Freiburg. Între 1923 și 1928 predă la Universitatea din Marburg, revenind apoi la Freiburg ca succesor al lui Husserl. Timp de nouă luni, în anii 1933–1934, a fost rector al Universității din Freiburg, preluarea acestei funcții fiindu-i ulterior reproșată ca implicare în politica nazistă, deși anii de după rectorat, până la sfârșitul războiului, i-a trăit în evidentă marginalizare. Rămâne profesor la Freiburg până în anul 1945, când forțele de ocupație franceze îi interzic o vreme să mai desfășoare activitate didactică. În această perioadă, ca și în anii următori, cabana sa din Todtnauberg, în mijlocul Munților Pădurea Neagră, devine un loc vizitat de numeroși intelectuali, cei mai mulți francezi, fapt care îi va asigura o reală posteritate filozofică în Franța. În anii de mijloc ai carierei sale, spre sfârșitul anilor '30, se dedică interpretării operei lui Nietzsche, pe care-l vede drept „ultimul metafizician". Lucrarea sa cea mai importantă este *Ființă și timp*, din care publică în 1927 doar o treime din planul inițial și pe care nu o va încheia niciodată. Alte texte majore: *Contribuții la filozofie* (publicată postum), *Introducere în metafizică* (1953), *Despre miza gândirii* (1969).

MARTIN HEIDEGGER

REPERE PE DRUMUL GÂNDIRII

TRADUCERE DIN GERMANĂ DE
THOMAS KLEININGER, GABRIEL LIICEANU,
GABRIEL CERCEL, CĂTĂLIN CIOABĂ,
GRIGORE VIDA

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE CĂTĂLIN CIOABĂ

HUMANITAS

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Radu Dobreci, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Martin Heidegger
WEGMARKEN
Gesamtausgabe. Band 9
Vittorio Klostermann. Frankfurt am Main.
1976 / 2., durchgesehene Auflage, 1996

Text editat de Friedrich-Wilhelm von Herrmann, cuprinzând notele marginale scrise pe exemplarele de autor.

© Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 1976. 3rd print run 2004.

© HUMANITAS, 2026, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Heidegger, Martin
Repere pe drumul gândirii / Martin Heidegger; trad. din germană
de Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu, Gabriel Cercel, …;
ed. îngrij. de Cătălin Cioabă. – București: Humanitas, 2026
ISBN 978-973-50-9204-7
I. Kleininger, Thomas (trad.)
II. Liiceanu, Gabriel (trad.)
III. Cercel, Gabriel (trad.)
IV. Cioabă, Cătălin (trad.; ed.)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021/311 23 30

În memoria lui
Kurt Bauch

Rodnica noastră prietenie s-a născut și s-a consolidat pe când luam parte împreună la prelegeri și seminare de istoria artei și filozofie. Adunând în acest volum lucrări care reprezintă un șir de popasuri pe itinerarul condus de una și aceeași întrebare, cea privitoare la ființă, îmi dau seama că tocmai coexistența noastră în spațiul gândirii interogative mă obligă să dedic paginile de față prietenului dispărut.

M. H.

CUPRINS

Notă asupra ediției în limba română 9

Observație preliminară 13
Note privitoare la *Psihologia concepțiilor despre lume* de Karl Jaspers (1919/21) 15
Fenomenologie și teologie (1927) 54
Din ultima prelegere de la Marburg (1928) 83
Ce este metafizica? (1929) 104
Despre esența temeiului (1929) 122
Despre esența adevărului (1930) 171
Doctrina lui Platon despre adevăr (1931/32, 1940) 193
Despre esența și conceptul lui φύσις. Aristotel, *Fizica*, B, 1 (1939) 223
Postfață la „Ce este metafizica?“ (1943) 277
Scrisoare despre „umanism“ (1946) 286
Introducere la „Ce este metafizica?“ (1949) 329
Despre întrebarea privitoare la ființă (1955) 345
Hegel și grecii (1958) 381
Teza lui Kant despre ființă (1961) 397

Referințe 429
Postfața editorului german 433

Notă asupra ediției în limba română

Volumul *Wegmarken*/*Repere pe drumul gândirii* este fără îndoială cea mai bogată și mai reprezentativă antologie de texte heideggeriene. A fost alcătuit de autorul însuși în anul 1967, cu intenția de a reface, retrospectiv, itinerarul gândirii sale. Cuprindea inițial lucrări publicate pe parcursul a trei decenii, între anii 1928 și 1961. Ulterior, odată cu includerea antologiei în *Gesamtausgabe*/*Ediția completă*, publicată de Editura Vittorio Klostermann din Frankfurt, au fost adăugate studiile din 1919/1921, *Note privitoare la „Psihologia concepțiilor despre lume" de Karl Jaspers* și studiul *Fenomenologie și teologie* (din 1927).

Ediția în limba română, în traducerea semnată de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu, apărută la Editura Politică în 1988 a fost un adevărat eveniment cultural. Întâi de toate fiindcă, spre sfârșitul anilor '80, într-o atmosferă sufocată de ideologie și cenzură, a putea citi dintr-un autor precum Martin Heidegger însemna să intri într-un spațiu al gândirii libere. Ceea ce, dat fiind contextul totalitar, era aproape un miracol. Și ținea, desigur, de sminteala acelor vremuri faptul că – după ce aparentul „dezgheț" al anilor 1960 trecuse de mult – o carte ca aceasta era tipărită în 40.000 de exemplare, fapt care l-a făcut pe Cioran, când a aflat, să-și treacă uluit mâna prin păr și să exclame: „*Tout est possible dans ce pays!*"

Cei doi traducători publicaseră deja în anul 1982, la Editura Univers, antologia de texte *Originea operei de artă*, prefațată de Constantin Noica. Se poate spune pe drept cuvânt că aceste două apariții au introdus decisiv în spațiul culturii române opera unui gânditor contemporan de prim rang și au degajat în spațiul limbii române un întreg teritoriu al vocabularului filozofic. Un fapt grăitor: cei doi traducători se avântaseră încă de la prima apariție să transpună un text dificil, dar important precum *Scrisoare despre*

„umanism“, care făcea parte de fapt din volumul *Wegmarken* și pe care l-au prezentat ulterior, în 1987, într-o versiune revizuită, mult îmbunătățită. Era un act de consecvență, de dedicare intensă unei întreprinderi culturale care, de altfel, s-a bucurat de receptarea cuvenită: *Repere pe drumul gândirii* a devenit poate, după 1990, una dintre cele mai citite și mai intens studiate cărți de filozofie traduse în limba română. Cursurile ținute de Gabriel Liiceanu la Facultatea de Filozofie a Universității din București, între anii 1993 și 2010, au făcut apoi ca din rândul studenților să apară tineri traducători, astfel că șirul traducerilor din scrierile lui Martin Heidegger a căpătat tot mai multă consistență cu trecerea anilor. Seria Heidegger de la Editura Humanitas, bogată în apariții de-a lungul deceniilor de după 1990, a pus la dispoziția cititorului român traducerea cursurilor, a corespondenței, a câtorva monografii esențiale despre acest autor și totodată lucrarea sa cea mai importantă, *Ființă și timp* (traducere apărută în 2003).

Ediția de față, deși extinsă cu alte patru texte, care inițial fuseseră omise, îi are drept traducători *en titre* tot pe Gabriel Liiceanu și Thomas Kleininger. De altfel, a fost alcătuită tocmai cu gândul de a omagia efortul lor din anii ’80, de pe urma căruia avem versiuni de traducere și astăzi întru totul viabile. Acum au fost adăugate cele patru texte care fuseseră omise în 1988: *Note privitoare la „Psihologia concepțiilor despre lume“ de Karl Jaspers* (traducere de Gabriel Cercel), *Din ultima prelegere de la Marburg* (traducere de Grigore Vida), *Despre întrebarea privitoare la ființă* și *Teza lui Kant despre ființă* (traduceri de Cătălin Cioabă). În felul acesta, munca celor doi deschizători de drum e continuată la o distanță de aproape patru decenii.

Ediția urmează volumul german *Wegmarken*, apărut la Editura Vittorio Klostermann din Frankfurt în anul 2013, în colecția de largă circulație *Rote Reihe*. Precizarea făcută de editorul german în caseta tehnică arată că este vorba de o redare integrală (ca text și paginare) a versiunii volumului 9 din *Ediția completă/Gesamtausgabe*, apărut la aceeași editură în 1976, sub îngrijirea lui Friedrich-Wilhelm von Herrmann. Postfața editorului german, preluată și aici, fusese scrisă pentru a treia ediție. Era prima dată, atunci, când se introduceau în subsol marginaliile heideggeriene pe exemplarele de autor, notate cu litere mici (a, b, c…). În prezenta ediție, notele autorului se regăsesc numerotate cu cifre arabe, iar

cele ale traducătorilor marcate cu cifre romane sau între paranteze drepte atunci când reprezintă completări la notele din ediția germană.

Îndreptările, după atâta vreme, desigur că se impuneau într-un loc sau altul din text. Dar ele au fost minimale. Echivalarea câtorva termeni care apăreau în *Ființă și timp* și în alte scrieri traduse după 1990 a fost actualizată. Termeni precum *Angst*, *Vorhandenheit*, *Zuhandenheit* etc. au fost redați prin echivalentul lor „actual", ivit în urma traducerii în limba română a textelor în care ocupă un loc central (astfel, pentru *Angst* termenul „angoasă" l-a înlocuit pe cel de „teamă", echivalentul pentru *Vorhandenheit* a devenit din „realitate nemijlocită" „ființare simplu-prezentă" etc.).

Ediția din 1988 cuprindea o serie de „Note introductive" pentru fiecare dintre textele publicate atunci, note în care erau discutați pe larg și lămuriți termenii centrali ai filozofiei heideggeriene. La vremea redactării și publicării lor, reprezentau adevărate lecții de introducere în gândirea fenomenologului german. Aceste texte au fost adunate acum într-un volum însoțitor, pentru a respecta condițiile puse de editorii germani odată cu acordarea licenței de traducere. Am păstrat și completat *Glosarul* de termeni, socotindu-l util și în clipa de față, iar el se va regăsi tot la sfârșitul volumului însoțitor.

Proiectul reeditării a prilejuit o seamă de discuții prietenești cu colegi mai tineri, care de multă vreme își doreau să vadă aceste texte într-o nouă carte și care ne-au însoțit cu entuziasmul și sugestiile lor, cu lămuriri și propuneri care au contribuit mult la rezultatul final. E vorba de Vasile Visoțchi, Remus Breazu și Dragoș Grusea, cărora le mulțumim.

CĂTĂLIN CIOABĂ

MARTIN HEIDEGGER

GESAMTAUSGABE

I. ABTEILUNG: VERÖFFENTLICHTE SCHRIFTEN 1914–1970

BAND 9

WEGMARKEN

VITTORIO KLOSTERMANN
FRANKFURT AM MAIN

Observație preliminară

Înșiruirea unor texte deja publicate (vezi Referințele de la pagina 431) poate da o idee despre drumul pe care gândirea îl străbate și care i se arată acesteia doar pe parcurs: el se arată și se sustrage totodată.

Putem bănui că este vorba de un drum ce duce *la determinarea mizei gândirii*. Această determinare nu aduce nimic nou. Căci ea ne conduce până la ceea ce este cel mai vechi în vechi. Și cere să sălășluim în acea mereu căutată identitate a aceluiași.

Drumul către această sălășluire nu poate fi descris așa cum descriem ceva aflat sub ochii noștri. Cel ce încearcă să-l străbată este ajutat doar de o străduință neobosită de a dezbate și de a localiza (adică de a găsi locul pentru) acel ceva pe care cuvântul „a fi“ l-a dezvăluit cândva drept sarcină a gândirii, acel ceva pe care, poate, cândva, el îl va învălui ca pe ceva care a fost gândit.

Cel ce pornește pe drumul gândirii știe cel mai puțin despre acel lucru care, în calitate de miză determinantă, îl mână înspre ea – oarecum venind din urma lui și trecând dincolo de el.

Cel ce se încumetă să pășească pe drumul care duce către sălășluirea în ceea ce e cel mai vechi în vechi se va supune necesității de a fi înțeles, mai târziu, altfel decât i s-a părut lui însuși că se înțelege pe sine.

Această necesitate se întemeiază însă în posibilitatea ca tradiției istorice să-i mai fie lăsat un spațiu de joc, pentru ca ea să-și poată manifesta exigența. Se poate întâmpla la fel de bine ca istoria și tradiția să fie nivelate, devenind o înmagazinare monotonă de informații, utilizate ca atare pentru planificarea inevitabilă de care are nevoie o omenire dirijată.

Rămâne întrebarea dacă, la rândul ei, gândirea sfârșește prin a fi prinsă în angrenajul informațiilor, sau dacă, dimpotrivă, îi este hotărâtă

o coborâre în ocrotirea pe care i-o oferă proveniența ce îi rămâne ei înseși ascunsă. Întrebarea aceasta trimite acum gândirea în zona aflată dincoace de pesimism și optimism.

Freiburg im Breisgau,
începutul verii lui 1967

Note privitoare la *Psihologia concepțiilor despre lume* de Karl Jaspers

Se cuvine să admitem și să precizăm de la bun început faptul că sta- [1]
diul actual al cunoașterii științifice și filozofice *nu* poate furniza o direcție „adecvată" pentru formularea unei critici menite să abordeze în mod pozitiv lucrarea prezentată de către Jaspers, iar acest lucru este deja un indiciu suficient că avem de-a face cu o contribuție originală și importantă. O reflecție prealabilă cu privire la distanța considerabilă pe care trebuie să o parcurgă o astfel de critică și cu privire la exigențele înalte pe care ea trebuie să le îndeplinească, de vreme ce-și propune să fie pe măsura intențiilor imanente ale cărții și să poată ține pasul cu ele, este menită să ofere un sprijin în vederea caracterizării obiectului acestor note, fără a cădea în tentația unor perorații inutile despre metode posibile.

Lucrarea s-a născut din strădaniile de a concepe psihologia ca întreg (5), sarcina ei fiind aceea de a face vizibil „ce este omul" (*ibid.*). Psihologia concepțiilor despre lume, care, ca „parte" a acestui întreg, are un statut și o funcție specifice, își propune să determine „limitele vieții psihice" și astfel să furnizeze un orizont de ansamblu clar al psihicului. Această determinare a limitelor este, dacă o privim mai îndeaproape, o observare ordonatoare și exhaustivă a pozițiilor ultime ale ființei spirituale a omului, în totalitatea sa substanțială. Adică o „delimitare a domeniului pe care conceptual îl avem în posesie în acest moment" (6). Psihologia concepțiilor despre lume este doar *una* dintre căile prin care putem obține un „sprijin" spre a surprinde psihicul ca întreg. Cealaltă cale este „psihologia generală" (doctrina principiilor și categoriilor, metodologia cunoașterii psihologice). O asemenea modalitate de a face inteligibile, prin observare, capacitățile fundamentale și tendințele vieții psihic-spirituale ca întreg, ca și de a obține o viziune de ansamblu asupra lor are în sine, în felul în care

este realizată aici – fără a fi evaluată în raport cu propria ei intenție –, o
[2] semnificație pentru psihiatrie și pentru științele umaniste, stimulând obținerea de cunoștințe noi: ea îmbogățește înțelegerea psihologică „naturală", făcând-o mai deschisă și mai dinamică, mai sensibilă la nuanțele, dimensiunile și deosebirile de straturi proprii ființei psihice.

Însă tendința concretă a demersului, ca efort de a concepe psihologia ca întreg, de a dobândi *în mod principial* orizontul și regiunea care îi sunt proprii acesteia, trebuie caracterizată deja ca una „filozofică". Psihologia concepțiilor despre lume nu are, ce-i drept, intenția de a elabora și de a impune o concepție pozitivă despre lume, însă prin observarea comprehensivă și ordonatoare a pozițiilor, proceselor și nivelurilor psihice ea își propune să furnizeze „clarificări și posibilități ca mijloace în vederea unei reflecții de sine (asupra propriei concepții despre lume)" (Prefață). Abia astfel orientarea către sarcina menționată mai sus (dobândirea întregului psihologiei) își primește scopul ei ultim. Maniera în care este dus la îndeplinire primul grup de sarcini este totodată calea prin care este împlinit cel de al doilea, care reprezintă adevăratul scop, și anume cel filozofic. Pe de altă parte, tendința către realizarea unei filozofări cu caracteristici foarte specifice este cea care ghidează în mod principial efortul de a rezolva problema psihologiei.

Critica pe care o propunem aici vizează acest aspect principial. Ea nu abordează deci anumite particularități de conținut, anumite părți ale schemelor ordonatoare, de pildă modificându-le sau înlocuindu-le cu altele, ea nu are intenția de a completa conținutul prin adăugiri, de a introduce „tipuri" care au fost omise. Este necesar să determinăm maniera în care urmează să procedeze o astfel de critică filozofică, prezentând poziția ei fundamentală și problematica pe care ea o are în vedere. Fiind astfel determinată, este restrâns totodată în mod explicit orizontul ei de valabilitate.

Prin poziția ei fundamentală, critica de față evidențiază adevărata tendință a lucrării lui Jaspers. Prin chiar această evidențiere, ea își propune să reliefeze cu mai multă claritate orientarea dominantă a problematicii și motivele ei fundamentale. Ea va stabili în ce măsură felul în care este atacată problema, maniera în care sunt alese și utilizate mijloacele meto-
[3] dologice corespund în practică în chip firesc înseși acestor tendințe și direcției către care ele trimit în prealabil, precum și dacă aceste motive și tendințe sunt ele însele obținute suficient de radical în raport cu orienta-

rea fundamentală, tatonantă, a filozofării. În felul acesta, posibilitatea de a formula o critică bazată pe criteriile unei orientări filozofice particulare este pusă între paranteze. Considerațiile lui Jaspers nu sunt deci confruntate cu o filozofie pe deplin constituită, sigur întemeiată în felul ei, nici nu încercăm să măsurăm distanța care le separă de o sistematicitate obiectuală împlinită a domeniului circumscris de problemele filozofice. Încă și mai puțin intenționăm să le evaluăm din perspectiva unui ideal prestabilit de rigurozitate metodologică științific-filozofică. Acolo unde în interiorul propriei filozofări sunt deja disponibile astfel de criterii, o critică bazată pe ele poate fi nu doar îndreptățită, ci și urgentă, cu atât mai mult atunci când lucrarea aflată în discuție este percepută ca neliniștitoare, incitantă și provocatoare. Însă o critică bazată pe criterii precise trebuie pusă între paranteze și în sensul că cercetarea nu este judecată pe baza unor idei precum „valabilitate absolută a adevărului", „relativism" și „scepticism". Ne abținem să facem o astfel de evaluare, deoarece notele de față își propun să trezească tocmai conștiința faptului că este necesar să ne întrebăm din nou în mod radical care sunt motivele originare, de natura „istoriei ideilor" în sens propriu, mai exact privitoare la geneza sensului lor, ale unor astfel de supoziții filozofice legate de idealul cunoașterii. Va trebui să investigăm din nou dacă ele satisfac sensul fundamental al filozofării, sau dacă nu cumva se mențin mai degrabă într-o existență fantomatică, care s-a consolidat pe parcursul unei tradiții îndelungate, căzută în inautenticitate, și care se dispensează de multă vreme de o apropriere originară. În același timp, suntem convinși de faptul că imperativul unei astfel de treziri a conștiinței nu este îndeplinit și nici măcar inițiat în mod autentic prin „inventarea" unui „nou" program filozofic, ci ea trebuie să se realizeze foarte concret, printr-o destrucție a tradiției – operată într-o anumită manieră, și anume apelând la istoria ideilor. Această sarcină echivalează cu a explica situațiile originare ce mo- [4]
tivează și din care se nasc experiențele filozofice fundamentale, iar acele idealuri trebuie înțelese ca forme teoretice derivate ale acestor experiențe. Aici caracterul de sens al teoriei este el însuși ajustat într-o manieră specifică, potrivit cu originea sa (cf. Platon – Aristotel). „Reprezentarea" pe care o avem despre sensul și amploarea acestei sarcini este de așa natură, încât ea ar putea fi cu greu supraestimată; mai degrabă, tocmai *prin faptul de a ne limita la ea*, renunțând în mod conștient la aspirațiile unei filozofări „creatoare", care sunt însă moștenite prin tradiție și își caută un

punct de sprijin în interiorul acesteia, putem vedea concret *acel ceva* de care „e nevoie".

Însă pe cât de clară este intenția noastră de a renunța la o evaluare bazată pe orientări ferm și rigid constituite, dar despre care putem arăta oricând că se dispensează de o apropriere radicală, pe atât de puternică este reticența pe care o avem față de orice hedonistă „filozofie a vieții" ce are pretenția libertății față de constrângeri și a unei pseudo-originarități. Tocmai ea este pusă aici sub semnul întrebării, urmând a fi analizată cu privire la motivul filozofic fundamental care își găsește expresia tocmai în ea, chiar dacă într-o formă cu totul decăzută, fără însă ca ea să conștientizeze acest lucru și cu atât mai puțin să fie capabilă să-l identifice, dată fiind precaritatea ei cognitivă.

Renunțarea la o critică, în sensul furnizării unor criterii ferme de orientare, înseamnă cu totul altceva decât absența spiritului critic și susținerea unui sincretism indecis, orb față de diferențe și dispus să facă toate combinațiile posibile. O orientare fermă se află și la baza atitudinii fundamentale ce va fi realizată în paginile de față, esențialul ei manifestându-se tocmai în maniera în care trece proba de rezistență. Această manieră de a exercita tendința critică este subordonată în fiecare clipă unei auto-aproprieri care se înnoiește permanent prin destrucție. Critica este fenomenologică în sens propriu; ea nu este „lipsită de presupoziții" în sensul prost al cuvântului, care pretinde că ne lărgește orizontul prin trecerea de la ceea ce tocmai ne stă „la îndemână" în situația proprie, obiectivă din punctul de vedere al istoriei ideilor, către în-sinele „lucrurilor însele". A proceda astfel înseamnă a ignora faptul caracteristic că orice realizare a intuirii [*Anschauungsvollzug*][i] are o anumită orientare și o preconcepție [*Vorgriff*] ce anticipează structura regiunii vizate, în așa fel în-
[5] cât o intuire ce evită să recurgă la puncte de vedere constructive, străine

[i] Termenii *vollziehen* și *Vollzug* ocupă un loc aparte în vocabularul filozofic al tânărului Heidegger și au o complexitate semantică ce-i face greu traductibili. Ei apar în special în triada *Gehaltssinn*, *Bezugssinn*, *Vollzugssinn* și în cuplul *objektgeschichtlich–vollzugsgeschichtlich*. În limba franceză, a fost în general preferată varianta *accomplissement*, iar în engleză, *enactment*, fiecare din aceste soluții fiind nevoită să accentueze unilateral unul dintre multiplele straturi semantice ale conceptului. Am optat pentru varianta „realizare", pentru că redă mai bine, în context, multiplicitatea de sensuri din original. În mod evident, termenul nu vizează aici în nici un fel ideea metafizică de „realitate", ci are sensul formal de efectuare, împlinire, act, actualizare, executare, exercitare.